

A legnagyobb veszélyforrást a nemek definiálásában látom, s abban, hogy a nem meghatározása nem az isteni rend, nem a természeti törvény, nem a biológiai adottság alapján, hanem az emberi jogok közé helyezett öndefiníció alapján történhetik. Ezzel az ember isteni szerepkörbe kerül, mert nem az lesz az igaz, amit az Isten tett vele, hanem az, amit a szuverén egyén önmagáról állít. S ha ez így van, akkor már nem Isten teremtménye vagyok a társadalom szemében, hanem az önmagam kreációja. Ez a vonat az első állomásán a bibliai családmoddelt fogja felszámolni, másodikon a személyes felelősséget, s előbb utóbb elérkezik majd az ember identitását teljes mértékben kiradírozó állomásra is.

Ebben az összefüggésben nincs eszköze az egyházjognak a romlás megállítására. De az Istennek van!

Felhasznált irodalom

1. A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Hatályos Egyházi Jogszabályok Hivatalos Gyűjteménye. <http://reformata.sk/data/documents/2017/02/20/Torvenytar-2017-1.pdf>
2. Az Isztambuli Szerződés: <https://nokert.hu/sze-20160720-0010/1466/1/az-isztambuli-egyezmény-szovege-magyar-nyelven>
3. Dr. Gyöngyösi Zoltán: az Isztambuli Egyezmény alapelvei. [http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/gyongyosi_zoltan__isztambuli_egyezmény_alapelvei\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/gyongyosi_zoltan__isztambuli_egyezmény_alapelvei[jogi_forum].pdf)
4. <http://www.ferfihang.hu/2017/02/19/igy-diszkriminalja-magyarorszag-on-a-ferfiakat-a-radikalis-feminista-isztambuli-egyezmény/>
5. <https://felvidek.ma/2018/02/szlovakia-egyelore-nem-ratifikalja-a-az-isztambuli-egyezményt/>
6. <https://nokert.hu/k-06302015-2359/1474/1/bantalmazo-hatosagok-bekesdora-beszede-angyalhir-2015>
7. <https://nokert.hu/sze-20160720-0010/1466/1/az-isztambuli-egyezmény-szovege-magyar-nyelven>
8. <https://pestisracok.hu/barmelyik-ferfibol-egy-pillanat-alatt-bunozot-krealhat-az-isztambuli-egyezmény/>
9. <https://ujsoz.com/isztambuli-egyezmény>
10. Lévai Attila: A vallási, az egyházi és a lelkeszi identitás aktuális kérdései. 1. vyd. Szentendre: Tillinger Péter műhelye, 2016.
11. Lévai Attila: Aki követ dobott az állóvízbe: 500 év Európa történetében. Kálvinista Szemle. Évf. 88, sz. 2., 2017.
12. Somogyi Alfréd: Az identitás. In: A vallási, az egyházi és a lelkeszi identitás aktuális kérdései. Szentendre: Tillinger Péter műhelye, 2016.

Petheő Attila:

A magyarországi politika folytonossága az első világháború utáni Csehszlovákiában

A tárgyalt időszak Tisza Kálmán bukásával¹ vette kezdetét, hiszen hosszú távon senki sem akadt, aki a belső nyugalmat tartósan biztosíthatta volna. A Szabadelvű Párt erejét az agráriusokkal folytatott vita gyengítette, míg egy része a régi tagoknak új pártokat hozott létre. A Függetlenségi Párt radikális hangja megkopott. A milleniumi átmeneti politikai békét követően látványosan egymásnak feszültek a társadalmi, gazdasági és nemzetiségi ellentétek. 1895 januárjában lépett a politika színpadára a Katolikus Néppárt Zichy Nándor gróf vezetésével. Ők hangosan követelték a tőke jelentősebb megadóztatását, a gazdaközösség érdekeinek hatékonyabb védelmét, valamint az igazságosabb adórendszert.² Nagyarányú szervezkedésbe fogtak, főképpen a katolikus magyar, szlovák és német településeken, azonban a Néppárt fennállásának mintegy két évtizede alatt sok eredményt nem sikerült elérniük.

A Szabadelvű Párt 1898-ban szakadt, hiszen az Ausztriával való gazdasági viszony rendezése kapcsán kialakult vita miatt Szilágyi Dezső, Csáky Albin és ifj. Andrássy Gyula gróf kivált a politikai tömörülésből. Ennek ellenére a párt az 1901-es képviseléválasztásokon látványos győzelmet aratott. Később, 1903-ban Apponyi Albert is kilépett. 1904-ben a Szabadelvű Párt parlamenti ellenzékét a következő pártok alkották: a Kossuth Ferenc és Ugron Gábor vezette Függetlenségi Párt, a Katolikus Néppárt, Bánffy Dezső Új Pártja, Vázsonyi Vilmos Demokrata Pártja és Apponyi Albert Nemzeti Pártja. Az 1905-ös választásokon a kormányzó Szabadelvű Párt 159, a Függetlenségi Párt 166, a Katolikus Néppárt 25, az Új Párt 13, a Demokrata Párt 12 képviselői helyet szerzett. Rajtuk kívül a nemzetiségek 10 (köztük

¹ Tisza Kálmán 1890. március 8-én nyújtotta be lemondását.

² Gratz Gusztáv: A dualizmus kora I.. Magyarország története 1867-1918, Bp., 1934.323-325.

volt Milan Hodža), míg a párton kívüliek 9 mandátumot szereztek.³ A választási vereséget követően, 1906 tavaszán a Szabadelvű Párt, harmincegy évi fennállás után feloszlott.⁴ A koalíciós kormány megalkulása jelezte azt is, hogy a Monarchia túljutott belső válságának mélypontján.⁵ Ebben az időszakban a legnagyobb konfliktusforrást a házszabály-módosítás elfogadása jelentette.

Erre az időre tehetjük a munkásmozgalom megerősödésének indulását. Az országban a századfordulóra, egymillióra tehetjük a gyárakban, nagyüzemekben dolgozók számát. A szakmunkások körében egyre nagyobb arányban lehetett látni a korábbi német dominancia helyett magyarokat és a nemzetiségek képviselőit.⁶ Az országban a szakszervezeti munkánál – aminek fejlettsége a Monarchia osztrák területein kiváló volt – sokkal egyszerűbbnek tűnt a politikai szerveződés. A munkásvédelmi reformok Magyarországon tulajdonképpen az 1890-es évekig teljesen hiányoztak. A szakmunkások bére elmaradt a nyugati társaikétól, hosszabb volt a munkaidő, nem volt átfogó egészségügyi- és balesetbiztosítási rendszer. Az általános, egyenlő, titkos választójog törvénybe iktatása útján megnyílt az út előttük is. 1890-ben megalakult a Magyarországi Szociáldemokrata Párt. A baloldali tömörülés ideológiai szócsove a *Népszava* lett, amely 1905-től napilappá vált, és év végére 11.000 előfizetője lett a 25.000 példányban megjelenő lapnak.⁷ A századforduló bonyolult belpolitikai viszonyaihoz nem értettek, ami szűkítette társadalmi bázisuk növelésének lehetőségeit. Választójog hiányában ekkor még nem juthattak parlamenti képviselőhez. Hosszú ideig Garami Ernő és Weltner Jakab vezette a parlamenten kívüli Magyarországi Szociáldemokrata Pártot. 1903-ban programjukban már kiálltak az általános, egyenlő, titkos választójog törvényesítése mellett minden 20 éven felüli polgár számára. Követelték minden nemzet egyenjogúsí-

³ Gratz Gusztáv: A dualizmus kora II. Magyarország története 1867-1918, Bp., 1934.60-61.

⁴ Bölöny József: Magyarország kormányai 1848-1987., Akadémiai Kiadó, Bp.,1987. 66.

⁵ Galántai József: A Habsburg Monarchia alkonya, Kossuth, Bp., 1985.274-275.

⁶ Horváth Zoltán: Magyar századforduló, Gondolat, Bp., 1974.134-136.

⁷ Horváth Zoltán: Magyar századforduló, Gondolat, Bp., 1974. 139.

tását, az állandó hadsereg eltörlését, a nyolcórás munkaidő bevezetését, a sajtó- és a gyülekezés szabadságát, az állam és az egyház szétválasztását, a kötött birtokok intézményének megszüntetését.

Az agrármozgalmak is az 1890-es évek elején kezdtek szerveződni. Az agrárszocialista mozgalmak Békés-, Csanád- és Csongrád megyéből indultak, hiszen itt – többi országrészhez képest – hamarabb vette kezdetét a parasztság felbomlásának folyamata. A jobbágy-fel szabadítás az ezeken a területeken élő parasztságot, a nagybirtokok közé ékelődve, többségében saját föld- és munkaalkalmak nélkül találta. Az aratás, a cseplés munkafolyamatai lerövidültek, így munka nélkül az élet is nehezebbé vált számukra. Első vezérül Szántó Kovács Jánost választották a Viharsarokban, majd Várkonyi István, Szabolcs és Szatmár megyében, illetve a Nyírségben indított hasonló mozgalmat.⁸ Ő alapította meg 1897-ben az első magyarországi parasztpártot Független Szocialista Párt néven. Elkerülhetetlennek tartották a földosztás megvalósítását, követelték a száz holdon felüli földbirtokok állami tulajdonba vételét, a cselédviszony eltörlését és a progresszív adózást. Amint látjuk, kezdetben a parasztság önálló politikai szervezkedését nem a birtokos parasztság, hanem az agrárszegénység kezdeményezte. 1906-ban Békéscsabán a szlovák gyökerű, de magát magyarnak valló országgyűlési képviselő, Áchim L. András megalapította a Magyarországi Független Szocialista Parasztpártot. Agrárprogramjában a jövőt a tízezer, majd az ezer holdon felüli birtokok parcellázásában, így a kisbirtokok számának gyarapításában látta.⁹

1907-ben, a „Lex Apponyi”¹⁰ elfogadása után felerősödött a horvát és más nemzetek obstrukciója, majd Andrássy Gyula, belügyminiszterként beterjesztett plurális választójogi javaslata és a közigazgatás decentralizálására és a területi autonómiák kiszélesítésére vonatkozó javaslata kapcsán elkezdődött a teljes széthullás a kormányban, s

⁸ Horváth Zoltán: Magyar századforduló, Gondolat, Bp., 1974.100.

⁹ Horváth Zoltán: Magyar századforduló, Gondolat, Bp., 1974. 369-371.

¹⁰ Ez a törvény kimondta, hogy minden iskolában – függetlenül attól, hogy ki a fenntartója és milyen oktatási nyelvet használ – tanítani kell a magyar nyelvet.

azon belül elsősorban a Függetlenségi Párt indult bomlásnak.¹¹ 1908-ban Szappanos István és Nagy György megalakította a Függetlenségi és 48-as Balpártot, amellyel a koalícióból kiábrándult közép- és kispolgárságot kívánták megszólítani. 1907-ben a Katolikus Néppártból kivált az Országos Keresztény-szocialista Párt, Giesswein Sándor vezetésével, aki már 1905-ben keresztyényszociális programmal került a parlamentbe magyaróvári jelöltként. A párt a gazdaság keresztyén szellemű megújítását hirdette, és következetesen vallotta, hogy a szociális reformok csak demokratikus feltételek között valósíthatók meg, ehhez pedig szükséges az általános, egyenlő és titkos választójog.¹² Ennek előzménye volt az 1903-ban alakult Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetsége. Gróf Szapáry Pál támogatásával 1910-ben *A Nép* címmel lapot is indítottak.¹³

1909 végén Nagyatádi Szabó István megalapította az Országos Függetlenségi és 48-as Gazdapártot. Ez bizonyult a leghosszabb életűnek az összes agrárpárt közül. Programjában az általános, egyenlő, titkos választójogot, a progresszív adózást, a latifundiumok és holtkezi birtokok állami megváltását szorgalmazta.¹⁴

Ugyanebben az évben szakadt végleg kétfelé a Függetlenségi Párt, amelyhez az Osztrák–Magyar Bank szabadalmának kérdése vezetett. Justh Gyula és Holló Lajos az ún. „bankcsoporthal” kilépett, megtartották a Függetlenségi és 48-as Párt nevet, míg Kossuth Ferenc és Apponyi Albert megváltoztatott néven, Negyvennyolcas Függetlenségi Kossuth Pártként folytatta a politizálást. Ezt az eróziót látva, a Szabadelvű Párt tagjai szervezkedésbe kezdtek, és 1910 elején Tisza István vezetésével létrehozták a Nemzeti Munkapártot. Ennek vezetői a Nemzeti Társaskörből, illetve az éppen feloszlott Alkotmánypárt egyes vezetői közül kerültek ki.

¹¹ Gratz Gusztáv: A dualizmus kora II.. Magyarország története 1867-1918, Bp.1934. 163-165.

¹² Horváth Zoltán: Magyar századforduló, Gondolat, Bp., 1974. 504-511.

¹³ Gergely Jenő: A politikai katolicizmus Magyarországon (1890-1950), Kossuth, Bp., 1977.83-86.

¹⁴ Horváth Zoltán: Magyar századforduló, Gondolat, Bp., 1974. 374.

A dualizmus történetének utolsó képviselőválasztásán a Nemzeti Munkapárt 258, a Negyvennyolcas Függetlenségi Kossuth Párt 55, Függetlenségi és 48-as Párt 41, a Katolikus Néppárt 13, a párton kívüliek 10, a nemzetiségiek 8, az Országos Függetlenségi 48-as Gazdapárt 3, míg a demokraták 2 mandátumot szereztek.¹⁵

A Függetlenségi és 48-as Párthoz csatlakozott az agrárius mozgalom kiszélesítését zászlajára tűző gróf Károlyi Mihály. Ezzel közel egy időben a korábban radikális baloldali Nagy György 1912-ben megalapította az ország államformáját megváltoztatni hivatott mozgalmát, a Magyar Köztársasági Pártot. Erre való későbbi reakcióként született meg a királyság intézményének védelméről szóló törvény 1913-ban.

1914-ben alakult az Országos Polgári Radikális Párt, amely az általános, egyenlő, titkos választójogot követelte minden 21. életévét betöltött férfi és nő részére, illetve szorgalmazta a főrendiház megszüntetését, a gyökeres földreformot és a nemzetiségek anyanyelvének elismerését a kulturális, közigazgatási és bírósági területeken. Ez a formáció a Társadalomtudományi Társaságból nőtt ki, ahol Pikler Gyula, Szabó Ervin és Jászi Oszkár tevékenykedett.¹⁶

1916-ban, a háborútól legyengült országban, gróf Károlyi Mihály egyesítette a függetlenségi pártokat Egyesült Függetlenségi és 48-as Párt néven, és itt kezdte követelni a közös ügyek eltörlését Ausztria és Magyarország között, valamint a perszónálunió megvalósítását. Legfigyelemreméltóbb követelése a háború befejezésére irányult az ország területi integritásának megtartása mellett, akár különbékével. A békekísérletei kudarcba fulladtak, és a belpolitikában sem sikerült változtatásokat eszközölniük.¹⁷

A dualizmus politikai rendszere a kezdetektől nehézkes volt, hiszen a Pragmatica Sanctióból folyó közös ügyek működőképes rendezése olykor kezelhetetlen volt. Az ipari forradalmat kísérő létbizonytalanság néhány évtized alatt enyhült. Sok millió munkahely

¹⁵ Gratz Gusztáv: A dualizmus kora II.. Magyarország története 1867-1918, Bp.1934. 241-242.

¹⁶ Horváth Zoltán: Magyar századforduló, Gondolat, Bp., 1974., 307.

¹⁷ Galántai József: Magyarország az első világháborúban, Korona, Bp., 2001. 290.

jött létre, ami az életminőség javulását hozta. A liberalizmus szabad versenye nemcsak a vagyoni különbségeket növelte, hanem a saját létfeltételeit is rombolta. A bürokrácia túlszervezése, az áttekinthetlenség politikai átláthatatlanságot szült. A személyes képviselőket tömegpártok váltották fel, s ezzel erősödött a tömegdemokrácia, így a manipulálható csoportok hangja is egyre erősebbé válhatott. A liberalizmus felerősödését a proletárdiktatúra erősítette.¹⁸

Az ekkor jelentkező neokonzervativizmus nem csupán a liberalizmus önző anyagiasságát bírálta, hanem rámutatott az eszme csődjére is. Hagyományosan a fennálló szokásokhoz és intézményrendszerekhez ragaszkodtak a képviselői, és elutasították a forradalmi változásokat. A társadalmat egy szervesen fejlődő egésznek tartották, ahol a tudást nem egy-egy megmondó ember, hanem a társadalmi párbeszéd hozza létre. Politikájuk alapja az erős kormányzat volt.¹⁹

A politikai katolicizmus, a nemzeti értékek alapjára építő ellenzéki ségével az eszme megkísérelte összefogni a különböző nacionalista irányzatokat. A keresztyénsocialista politizálás alapja XIII. Leó 1891-ben kibocsátott, *Rerum novarum* kezdetű enciklikájában jelenik meg. A társadalmi igazságosság kérdése szorosan összefügg a magántulajdon igazolhatóságával. Alapelve az emberi méltóság, mikor is az államnak segítenie kell a tagjait, hogy emberhez méltó körülmények között élhessenek, mindezt persze bizonyos határok között.²⁰

A szocializmus térhódítása a Monarchia nyugalmi állapotának megszűntét és egyben sírja megásásának kezdetét jelentette. A szociáldemokrácia egy közösségi és köztulajdonra épülő társadalmat preferált, ahol a munkásosztály kezében van jórészt a hatalom. Karl Marx tézise, miszerint diktatúrát kell bevezetni, nem tartozott a magyar szociáldemokraták alapelvei közé. Egy olyan munkás elitől álmodtak, amelyik kispolgári életszínvonalat tud biztosítani és fenntartani maguknak.²¹

¹⁸ Eszmetörténet. szerk. Dévényi Anna és Gózszy Zoltán. Kronosz, Pécs, 2017. 41.

¹⁹ Eszmetörténet. szerk. Dévényi Anna és Gózszy Zoltán. Kronosz, Pécs, 2017. 25-26

²⁰ Eszmetörténet. szerk. Dévényi Anna és Gózszy Zoltán. Kronosz, Pécs, 2017. 77-84.

²¹ Eszmetörténet. szerk. Dévényi Anna és Gózszy Zoltán. Kronosz, Pécs, 2017. 60-61.

A Trianon előtti korszak társadalma

Az országban a népesedési viszonyokat a polgárosodás határozta meg. A fővárost fejlődésében az iparosodó szabad királyi városok tudták követni. A magyarság aránya a háború előtti évekre 54% fölé kúszott. Ez nem a sokak által hangoztatott erős magyarosításnak volt köszönhető, hiszen a nemzetiségek – esetünkben a szlovákság és a ruszinok – természetes szaporodási mutatói megközelítőleg azonosak voltak a magyarokéval.²² Viszont ezen nemzetek soraiból volt a legnagyobb arányú kivándorlás. A magyarság számának növekedéséhez nagyban hozzájárult a természetes asszimiláció, amit az úri középosztályhoz való elvárt azonosulás és a munkahelyi környezet segített. A társadalmi piramis csúcsán az arisztokrácia állt, mintegy 1200 családdal. A politikai elit köréhez tartoztak a közigazgatási apparátus tagjai, az igazságszolgáltatás és a véderő főtisztviselői, a sajtó neves személyiségei, a nagybirtokosok közeletben aktív része, az országos egyesületek vezetői, illetve az egyházak képviselői. A gazdasági elit a nagybirtokosokból és a tőkésekből állt össze. A középosztályba a nemesi középirtokosság, a tőkés polgárság, a városi polgárság, az értelmiség, illetve a tisztviselői réteg tartozott. Ennek alsó rétegét alkották a kispolgárok, az iparosok, a kereskedők és a hivatalok legalább fokán álló polgárok. A parasztság birtokos parasztokra és a maguk önellátásával megelégedő kisparasztokra, illetve a napszámból élő szegényparasztokra oszlott. A munkásság többszörösen tagolt volt az eredet, a település, a szakképzettség, illetve nemzetiség szerint is.

Trianon a magyarság történetének egyik legnagyobb tragédiáját jelentette. A győztes hatalmak mihamarabb szanálni akarták a térséget. A szomszédos országokhoz csatolt magyarság Románia után a legnagyobb lélekszámban Csehszlovákiához került. A 8-9 milliós leendő Csehszlovákiában 3 millió német és 1 millió magyar lakott. A cseh törekvések elsősorban Csehországra, Morvaországra és Sziléziára irányultak, melyek a korona tartományai voltak. Szlovákiának

²² 20. századi magyar történelem 1900-1994. Szerk.: Pölöskei-Gergely-Izsák. Bp., 1997. 41-43.

azonban nem voltak tartományai. Itt az új határok földrajzi-védelmi és gazdasági-közlekedési szempontokat tükröztek.²³ Csehszlovákiában már 1918-ban felgyorsultak az elszakadási mozgalmak. Jászi Oszkár szerint azonban a csehekben a háború előtt fel sem merült a magyarországi szlovákokkal való egyesülés gondolata. A cseh területek függetlenedése és a mérsékelt szlovák autonómia megadása a Magyar Királyságon belül tökéletesen kielégítette volna mind a cseheket, mind a szlovákokat.²⁴ A Cseh Nemzeti Bizottság és a szociáldemokraták által vezetett Cseh Szocialista Tanács egyaránt erre törekedett. Csehszlovákia önállóságát 1918 májusában elismerte Nagy-Britannia, majd 1918 júniusában Franciaország, 1918 szeptemberében pedig az USA is. 1918. október 18-án elfogadták a washingtoni deklarációt, s ezzel megalakult a csehszlovák kormány Amerikában, de hiányzott belőle mindennemű említés a szlovák nyelvről és az önrendelkezésről is. Tomáš Garrique Masaryk ugyanis – elmondása szerint – nem kérhette, hogy egy többnemzetiségű Monarchia helyett egy többnemzetiségű Csehszlovákia létrehozásában támogassák. Ebben az időben a szlovák nemzet egyharmad része az Amerikai Egyesült Államokban élt. A csehek a szlovákokról azt mondták ebben az időben, hogy velük egy nemzet. Az 1918-as év elején már Andrej Hlinka és a Szlovák Nemzeti Párt is a szlovákok önrendelkezési jogáról és önálló ország létrehozásáról beszélt Csehország, Szilézia, Szlovákia és Morvaország részvételével.²⁵ 1918. október 28-án Prágában a helytartótanács helyét az emigrációs kormány által is támogatott Cseh Nemzeti Tanács vette át. Az október 30-án megalakult Csehszlovákiában azonban a csehek a szlovákok politikai képviselőit nem gondolták. A Csehszlovák Nemzeti Bizottság harminc tagjából mind cseh volt. Az 1920. február 29-i alkotmányban csehszlovák nyelvről esik szó, illetve megszövegezői azt mondják, hogy nem kapnak a szlovákok autonómiát, mert akkor a németek és a magyarok is jogosan kérhetnek majd.²⁶ Ennek függvényében érdekes, hogy a Négyes Tanács bizottsági mun-

²³ Galántai József: Háború és békekötés. IKVA, Bp. 1992. 76.

²⁴ Jászi Oszkár: A Habsburg Monarchia felbomlása. Gondolat, Bp., 1982. 484.

²⁵ Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés. Osiris, Bp., 2001. 95-96.

²⁶ Vladimír Jancura: Pittsburgh, máj 1918: Nenaplnenádohoda. Pravda, 2018. május 29.

kájába bekapcsolódó Eduard Beneš kifejtette, hogy a csehszlovák kormány támogatja az ország föderatív felosztását a későbbiekben, sőt nem emelt kifogást az ellen sem, hogy ha a kisebbségvédelmi szerződés tartalmazná a Kárpátjának adandó területi autonómia koncepcióját is.²⁷

A Trianonban Csehszlovákiához csatolt Felvidék korábban sosem élt önálló állami életet, gazdaságilag és szellemileg is Budapesthez kötődött. A korábbi észak-magyarországi területek és a magyar Alföld gazdasági tekintetben erősen egymásra volt utalva. A dél-szlovákiai részek jószerével arra lettek kárhozhatóak, hogy olcsó munkaerőt és nyersanyagot szolgáltatassanak Csehszlovákiának.²⁸ Itt mindvégig szűk maradt a felső vagyonos és szellemileg képzett, politizáló társadalmi réteg. Ez a réteg ráadásul az új államban bevezetett radikális földreform során birtokainak nagy részét elvesztette. Az 1919-es földreform során zárolták a 150 hektár feletti mezőgazdasági és a 250 hektár feletti vegyes területeket. A tisztviselők, állami alkalmazottak, értelmiségiek zöme nem kapta meg a csehszlovák állampolgárságot. A kiutasítottak, illetve elmenekülők száma 102 ezer főre tehető 1920 végéig. Ez hatalmas csapást jelentett a szlovákiai magyar középosztályra. Az elveszett értelmiségi és tisztviselői kart munkásokból és parasztokból tudták csak pótolni. Ez a változás nagyban átalakította az értelmiségi szemléletet, szűkült a polgárság köre, emellett megváltozott a vélemény a világról és a társadalmi szükségletekről egyaránt. A tények arról tanúskodnak, hogy a közösség egyre inkább elszegényedett. A kereskedelemben, az államigazgatásban és a pénzügyi szférában dolgozó magyarok aránya csökkent, a napszámos és munkás magyarok aránya viszont rendkívül magas volt. A szám szerint többségben levő katolikusság püspökeinek többsége Magyarországra távozott, és a három, döntően magyar többségű egyházkerület is vezető nélkül maradt.²⁹ A békekonferencia főhatalmai az új államok

²⁷ Galántai József: Trianon és a kisebbségvédelem. Maecenas, Bp., 1989. 90-91.

²⁸ Raffay Ernő: Trianon titkai. Bp. 1990. 159-160

²⁹ Somogyi Alfréd: Egyházvezetőink kezdeti tapasztalatai a janus-arcú csehszlovák államhatalommal. In: Kettős kisebbségben: A Selye János Egyetem Református Teológiai Kara és Partiumi Keresztyén Egyetem nemzetközi tudományos konferenciájának tanulmányai. Komárom, SJE, 2014. 203.

rendszerének szerves részeként tekintettek a kisebbségvédelemre, de a kisebbségi jogok nemzetközi garanciája nem szorítkozott a minden téren megvalósítandó állampolgári egyenlőségre.³⁰

A korszak szakirodalmát kísérve arra lehetünk figyelmesek, hogy a Triantont, vagy Csehszlovákia létrejöttét követő évekből nagyon kevés az olyan feldolgozás, mely a magyarországi politika és a csehszlovákiai magyar politizálás folytonosságát vizsgálná. Jószerével a szakirodalomban csak arról lehet olvasni, hogy a felvidéki magyar politizálóknak milyen kapcsolata volt a magyarországi politikával. Magyarországról várták az utasításokat, illetve a pénzt is szervezeteik működtetésére. A kisebbségi politikai élet szerveződése 1919-ben vette kezdetét Csehszlovákiában, miután a császári államhatalom először a Szudéta-vidékről kezdett kivonulni. Eltérő volt a helyzet a szlovákiai déli végeken, ahol sosem voltak határai Magyarországnak. A csehszlovák csapatok 1919 januárjában kezdtek bevonulni Kassára, Pozsonyba, Érsekújvárra és a Csallóközbe. Az új rendszert ostromállapot kísérte. A Tanácsköztársaság csapatainak bevonulása miatt ténylegesen július végére vette birtokba Csehszlovákia a számára új vidéket. A közigazgatásban teljes volt a káosz. Popély Gyulánál olvasható, hogy a cseh birtokbavételt a felvidéki népesség zöme is értetlenül fogadta.³¹ A tisztviselők, tanárok, vasutasok nem tudták, hogy hová fognak tartozni, és tulajdonképpen 1920-ig magyar alkalmazottnak tekintették magukat. Ennek a társadalmi rétegnek a tagjai közül került ki az a 102.000 ember, akik 1920 végéig Magyarországra menekültek.³² A közigazgatásban drasztikusabb döntéseket hoztak, ugyanis a megyei, járási és helyi önkormányzatok képviselőtestületeit feloszlatták, s biztosokat, illetve tanácsokat állítottak a helyükre.³³ A kinevezéseknél nem vették figyelembe az államfordulat előtt létezett politikai pártokat, de igyekeztek megnyerni a társadalmi, gazda-

³⁰ Galántai József: Háború és békekötés. IKVA, Bp. 1992. 133.

³¹ Popély Gyula: Népfogyatkozás. Regio, Bp., 1991. 38.

³² Angyal Béla: Érdekvédelem és önszerveződés. Lilium Aurum, Somorja, 2002. 30.

³³ Magyarok Csehszlovákiában 1918-1938., szerk.: Borsody István, Méri Ratio, Somorja, 2002. 56-57.

sági, egyházi és kulturális élet jeles személyiségeit.³⁴ A helyi és regionális politikában nem tudták teljesen megkerülni a magyarokat. Erre utal, hogy bár az új szlovák megyék élére csak szlovák ispánok kerültek, a megyei bizottságokba magyar nemzetiségű személyek is meghívást kaptak. Pozsony és Komárom megye ideiglenes bizottságába került be például Kürthy Lajos báró, Bartal Aurél volt főispán, vagy Szüllő Géza.³⁵ A magyarság kiszorult az önkormányzati jogok gyakorlásából, mondhatni, a helyi politikából. A Csehszlovákia kikiáltásával létrejött nemzetgyűlésben csupán csehek és szlovákok voltak. Ez annyit tett, hogy a csehszlovákiai magyarság, amely korábban a hagyományos magyarországi pártokban politizált, most nem csupán pártok, de parlamenti képviselő nélkül is maradt. A régi magyar politikai keretek széthullottak. Arról az időről beszélünk, mikor megalakították az önálló állam alkotmányát, illetve a legfontosabb alaptörvényeket: például ebben másfél évben született a szociális törvény, amely tartalmazta a munkanélküliség elleni kötelező biztosítást; de ekkor tárgyalták az állami hivatalnokok és alkalmazottak átvételének törvényét is; illetve a földtörvényt, melynek folyamánként zárolták a 150 hektár feletti mezőgazdasági és a 250 hektár feletti vegyes területeket. 325 852 hektárnyi területet foglaltak le, melyből 22 320 hektár került magyar tulajdonba. Szintén ekkor vezették be a nyelv-törvényt, a választási törvényt és a szövetkezeti törvényt.³⁶

Az 1920-as nemzetgyűlési választások előtt két lehetősége volt a magyarságnak. Vagy a teljes passzivitást választja, vagy rohamlépésekben megszervezik a pártjaikat, hiszen valószínűsíthető volt, hogy a magyarság egységesen nem fog távol maradni a választásoktól, hiszen a szociáldemokraták és a kommunisták egyre erősödtek a magyarság körében, különösen az ipari központokként működő városokban, Pozsonyban és Kassán. Pozsonyban Wittich Pál, míg Kassán

³⁴ Angyal Béla: Magyar szervezetek és mozgalmak Csehszlovákiában 1918-1921. Fórum Társadalomtudományi Szemle 2000/1.szám

³⁵ Simon Attila: Az elfeledett aktivisták, Somorja, 2013. 24.

³⁶ Magyarok Csehszlovákiában 1918-1938., szerk.: Borsody István, Méri Ratio, Somorja, 2002. 58-59.

Molnár Miklós volt a vezetőjük.³⁷ A csehszlovák megszállás után a Magyarországi Szociáldemokrata Párt szlovák tagozata a cseh szervezettel való egyesülést tűzte ki célul. Az 1918. december 25-i líptó-szentmiklósi kongresszusukon 36 alapszervezetük képviseltette magát, és kimondták, hogy a továbbiakban a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt részeként akarnak tevékenykedni. Két nappal későbbi prágai értekezletükön deklarálták, hogy a magyarok és németek mellőzésével, nemzeti alapon egyesültek a csehekkel. Erre válaszul a kívül rekedt magyar és német szociáldemokraták felvették a Magyar és Német Szociáldemokrata Párt nevet.³⁸ A pozsonyi és a kassai magyar nemzetiségű szociáldemokraták közti szakadás eredményezte, hogy a pozsonyiak a magyar-német szociáldemokraták, míg a kassaiak a csehszlovák szociáldemokraták soraiban indultak a választásokon.³⁹ Több olyan szervezet kezdte szárnyait bontogatni, amelyek keretei között nyíltan politizálni kezdhetett a társadalom. 1919-ben a magyarországi hagyományokat továbbörökítő keresztényszocialista mozgalom kezdett működni, sikerrel, hiszen a Pozsonyi Keresztényszocialista Egyesület tagsága 700 és 1000 fő között mozgott. A pozsonyiak voltak, akik koordináló szerepet vállaltak az országban található 17 megújított keresztényszocialista helyi csoport között. Szembehelyezkedtek a baloldali osztályharc eszméjével, amivel az osztályok feletti világnézetet állították szembe. A keresztényszocialisták a keresztény-keresztény világnézetet hirdették nem csupán a magyarság, de a szlovákiai németiség és szlovákság körében is. A kezdetekben jószerevével nemzeti töltet nélkül, csupán a bolsevizmus és a szocializmus leküzdése ellen léptek fel. Az őslakos koncepciójuk nem tett különbséget magyar, német, szlovák vagy rutén között, hanem egységesen kívánta tömöríteni a cseh betolakodók és az internacionalisták ellen küzdőket.⁴⁰ Központjuk Pozsonyban és Kassán volt elsősorban. A Keresztényszocialista Párt 1919 novemberében alakult meg Kassán. Országos Lapjuk a *Népakarat* lett, s ennek

hasábjain 1920. február 8-án programot is hirdetnek, amiben tulajdonképpen még szó sincs a magyarság nemzeti, politikai vagy nyelvi jogainak védelméről – helyette szó van a magántulajdon elvéről, a vallásszabadságról, a közegészségügy javításáról, a munkavállalás feltételeinek szabályozásáról, a szakszervezeti szervezkedés szabadságáról, a háztartási alkalmazottak munkaviszonyáról, a közigazgatás korszerűsítéséről, a mezőgazdaság támogatásáról, valamint az adóreformról. A párt alapítói között találtuk Groschmid Gézát (Márai Sándor édesapját),⁴¹ Bartal Aurél volt főispánt, Bittó Dénest, Szüllő Géza volt bazini országgyűlési képviselőt, Komáromból Kürthy Istvánt, Gútáról Palkovich Viktort, Lelley Jenőt. Az Országos Keresztényszocialista Párt első kongresszusán 1920. március 23-án már 179 helyi szervezet vett részt, ahol elnökké Lelley Jenőt választották. Itt döntötték el, hogy részt vesznek a parlamenti választásokon 1920 áprilisában.⁴² „Azonban az adott helyzettel számolva részt kell vennünk a választásokban már csak azért is, hogy a magyarság mindenütt kellő képviselettel bírjon, hogy érdekeit mindenkor megvédjé” – hangzott el Poór Gyula szenci ügyvéd beszédében.⁴³

A Nagyatádi Szabó-féle kisgazdapárt „leágazása” Csehszlovákiában a gazdaosztálynak tetsző, de teljesen magyar mozgalom indításába kezdett. Fejlődésnek Komáromból és Rimaszombatból indult. Komáromban a Nagyatádi-féle párt helyi szervezete 1920. február 17-én Országos Magyar Kisgazdapárt néven önállósult Füßy Kálmán és Mohácsy János vezérletével, Rimaszombatban pedig Szent-Iványi József és Tökölly József szervezte a pártot. 1920-ban, a választások után az Országos Magyar Kisgazda és Földműves és Kézműiparos Párt nevet vette fel Komáromban, első kongresszusán, ahol Szent-Iványi Józsefet választották a párt elnökének. Programjában a gazdátársadalom érdekeinek hatékony védelmével, a gazdák önszerveződésével, a szövetkezeti mozgalom függetlenségével foglalkozott, de hangsúlyozta a földreform igazságos végrehajtásának fontosságát

³⁷ Simon Attila: Elfeledett aktivisták, Somorja, 2013. 23.

³⁸ Popély Gyula: Ellenzélben. Kalligram, Pozsony, 1995. 70.

³⁹ Simon Attila: Elfeledett aktivisták, Somorja, 2013. 25.

⁴⁰ Popély Gyula: Ellenzélben. Kalligram, Pozsony, 1995. 71.

⁴¹ Vigh Károly: A szlovákiai magyarság sorsa. Bereményi Könyvkiadó. Bp. 51.

⁴² Angyal Béla: Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez, Liliom Aurum, Somorja, 2004. 88.

⁴³ Őralló, Keresztény társadalmi lap, I.évf. 13.szám, 1920.április 3.

is.⁴⁴ Ők hozták létre 1921-ben a Szlovenszkói és Ruszinszkói Gazdák Szövetségét, mely hatalmas tömegbázissal bírt, gazdanapjukon nyolc-tízezer ember vett részt.

1920-ban szintén Komáromból indult a Magyar Nemzeti Párt is, amely bejegyzését nem engedélyezték,⁴⁵ vagyis a párt február 22-re összehívott alakuló ülését a katonai karhatalom feloszlatta. A Magyar Nemzeti Párt így 1920. február 29-én alakult Gaál Gyula nyugalmazott polgármester, Ghyczy János és Kamarás József törvényszéki bírósági vezetőjével. Az alapításban elsősorban a forradalmak előtti politikai rendszer vezetői, volt főispánok, arisztokraták vettek részt. A helyszín utal a Pozsony, mint főváros, és Komárom, mint legmagyarabb város közti rivalizálásra is.⁴⁶ Szervezői a pártot a felvidéki magyarság egységes, osztályok és társadalmi rétegek felett álló politikai tömörülésként szándékoztak megszervezni.⁴⁷ „A párt megalakulása iránt igen nagy az érdeklődés a falvakban is és a megyei szervezet megalakulása is a küszöbön áll” – írja a *Komáromi Lapok*.⁴⁸ Céljuk volt minden magyart egy egységes pártba szólítani. Mindemellett Kárpátalján 1920 augusztusában megalakult a Kárpátaljai Magyar Jogpárt Korláth Endre vezetésével.⁴⁹

Szintén a Nagyatádi Szabó-féle kisgazdák „leágazásának” tekinthető, hogy a nem magyar érdekeket érvényesítő, ám kiváló magyarországi kapcsolatokkal rendelkező Milan Hodža, a csehszlovák Agrárpárt szlovák vezetője, 1920-ban a földbirtokreform magyar hangjaként kívánt magyar pártot létrehozni. A Köztársasági Magyar Kisgazdák és Földművesek Szövetségét Csánki Aladár lévai ügyvéd alapította 1923-ban. Ő a Károlyi-párttal, a függetlenségi Just-párttal, illetve a Jászi Oszkár-féle ideológiával szimpatizálókat kívánta meg-

⁴⁴ Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés*. Lilium Aurum, Somorja, 2002. 65.

⁴⁵ A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998, I., szerk.: Tóth László, Ister 1998. 17.

⁴⁶ Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés*. Lilium Aurum, Somorja, 2002. 57.

⁴⁷ Popély Gyula: *Ellenzélben*. Kalligram, Pozsony, 1995. 73.

⁴⁸ *Komáromi Lapok*, 4. évf. 9. szám

⁴⁹ *Magyarok Csehszlovákiában 1918-1938.*, szerk.: Borsody István, Méri Ratio, Somorja, 2002. 62.

sólítani, de végül célcsoportja a falusi lakosság lett. A párt első kongresszusán, 1923. június 23-án – a többségében délnyugat-szlovákiai 118 község képviselőjében – 500 küldött jelent meg,⁵⁰ a vezetés pedig ekkor átkerült Csomor István farnadi gazda kezébe. A párt később legerősebb Gútán és környékén lett, ahol a földosztás reménye vitte a szervezetbe a parasztokat. 1923 végére a pártnak 1300 tagja lett. Az 1924. november 30-án Léván megtartott országos kongresszusukon Csánki teljesen kiszorult a vezetésből, a párt a Köztársasági Magyar Földműves Párt nevet vette fel, az elnök pedig Csomor István maradt. Az elnökség tagjai: Békefi Sándor, Antal István, Halász István (Pereszlény), Gutray Sándor (Alsószece), Samu István (Érsekkéty), Szuzyogh István (Martos)⁵¹ voltak.

Az egyházak erős támaszai voltak az önszerveződésnek. Az egy évvel későbbi népszámlálási adatok szerint a csehszlovákiai magyar népesség 71,61%-a (422.282) római katolikus, 21,35%-a (126.484) református volt.⁵² A magyar katolikus alsóbb papság döntő többsége nem tudta elfogadni az impériumváltást, a szlovák alsópapok egy része is magyar érzelmű volt. A reformátusok három csehszlovákiai egyházkerülete teljesen magyar jellegű volt.⁵³

Az 1920-as választások előtt csupán a két magyar jellegű párt, a Magyar és Német Szociáldemokrata Párt, valamint az Országos Keresztényszocialista Párt sorai voltak rendezettek, azonban a választásokig az Országos Magyar Kisgazda és Földművespárt, illetve a Magyar Nemzeti Párt is várhatóan teljesíteni tudta a törvény szabta feltételeket. A referendum előtti hetekben a konzervatív és keresztény alapokon álló magyar politikai erők vezetői kísérletet tettek egy közös választói blokk megalapítására. Az 1920. március 22-i komáromi pártközi értekezleten kimondták a legszorosabb választási együttműködés szükségességét.⁵⁴ Ezek a tárgyalások sajnos sikertelenül

⁵⁰ Simon Attila: *Elfeledett aktivisták*, Somorja, 2013. 41.

⁵¹ Simon Attila: *Elfeledett aktivisták*, Somorja, 2013. 45.

⁵² A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998, I., szerk.: Tóth László, Ister 1998. 101.

⁵³ Lévai Attila-Somogyi Alfréd: *A Szlovákiai Református Keresztény Egyház története 1918-1938. I. rész*, SJE RTK, Komárom, 2015. 17.

⁵⁴ Popély Gyula: *Ellenzélben*. Kalligram, Pozsony, 1995. 77.

végződtek, s mivel a kisgazda formációt is törvényesen bejegyezték, a két párt külön listával indult a választásokon. A Magyar Nemzeti Párt bejegyzése nem valósult meg, így annak szavazói szabad kezet kaptak: a két párt közül választhattak.

A választójogi törvény megszabta, hogy az egyes kerületek választói hány képviselőt küldhetnek a prágai Nemzetgyűlés 300 tagú Képviselőházába. A beszercebányai választókerület 6, az eperjesi 10, az érsekújvári 11, a kassai 7, a lipótszentmiklósi 6, a nagyszombati 9, a túrócszentmártoni 11, az ungvári pedig 9 képviselő megválasztására volt jogosult. A Nemzetgyűlés Szenátusába az eperjesi 5, az érsekújvári 9, a lipótszentmiklósi 6, a túrócszentmártoni 10, míg az ungvári 4 szenátort választhatott. A volt magyarországi kerületek mindösszesen 70 képviselőt küldhettek a Képviselőházba, a Nemzetgyűlés szenátusába 35 szenátort választhattak.⁵⁵ Az OKP csupán két magyar kerületben indított jelölteket, a szlovák többségű kerületekben Hlinka Szlovák Néppártjának engedték át a terepet. Az OKP a képviselőházi választásokon 139.355 (Kassa: 64.682, Érsekújvár: 74.673) érvényes szavazatot szerzett, míg a Nemzetgyűlés Szenátusába 100.658 szavazatot kapott. Az OMKFP csak az érsekújvári választási körzetben indult, a képviselőházi választásokon 26.520 érvényes voksot gyűjtött be, míg a szenátusin (ahol a kassai és az érsekújvári körzet egyben volt) 40.302 szavazatot kapott. A MNSZDP csak az érsekújvári választási körzetben indult, és csupán a képviselőházi választásokon 108.546 érvényes szavazatot szerzett. Az 1920 áprilisi parlamenti választások során a két kisebbségi magyar párt, illetve a Magyar és Német Szociáldemokrata Párt, valamint a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt jelöltjeiből tíz magyar képviselő (Országos Keresztényszocialista Párt: Jabloniczky János, Körmendy-Ékes Lajos, Lelley Jenő, Tobler János. Országos Magyar Kisgazda és Földművespárt: Füssy Kálmán, Szent-Iványi József [az OKP kassai listáján]; Magyar és Német Szociáldemokrata Párt: Földessy József, Nagy Gyula; Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt: Borovszky Géza [Pozsony], Surányi Lajos [Kassa]) és három szenátor (Országos Keresz-

⁵⁵ Popély Gyula: *Ellenzélben*. Kalligram, Pozsony 1995. 79.

tényszocialista Párt: Koperniczky Ferenc, Schmidt Károly; Országos Magyar Kisgazda és Földművespárt: Hangos István) jutott be a prágai parlamentbe.⁵⁶ Érdekes adat, hogy a legnagyobb magyar választókerületben, az érsekújváriban és a kassaiban, a német-magyar szociáldemokratákra a választók 31,65%-a, míg a két magyar pártra 30,22%-a szavazott. A magyar választók baloldali elkötelezettsége derül ki az eredményekből, amit a háborút követő rossz szociális és gazdasági helyzettel lehet magyarázni.⁵⁷ Az 1921-es népszámlálás szerint az ország 5,57%-át (744.621) kitevő magyarságnak⁵⁸ sikerült győztesként kijönnie a Trianon utáni első parlamenti választásokból. A két releváns magyar párt 1920. december 7-én alakította meg Otátrafüreden a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Közös Bizottságát.⁵⁹ Itt a megjelentek felsorolták sérelmeiket, majd 17 pontban fogalmazták meg határozati javaslatukat, többek között azt is, hogy az eddig párton kívüli magyarokkal fel kell venni a kapcsolatot, és őket is be kell kapcsolni a közös munkába.⁶⁰

A történelem vihara által új fennhatóság alá került csehszlovákiai magyarság politikai pártjai nagyrészt tovább tudták adni az elvi örökséget, látható azonban, hogy a csehszlovákiai magyar politikusi gárda nagyrészt lecserélődött a magyarok lakta vidéken, aminek meglátásom szerint beláthatatlan következményei lesznek a XX. századi felvidéki magyar politizálásra. A többségében elsőgenerációs politikusok nem voltak teljes mértékben felkészülve arra, hogy szakpolitikát vigyenek, ezért többségében az érdekvédelemmel voltak elfoglalva a két világháború közötti időszakban. Ennek lenyomata fellelhető a korabeli magyar sajtóban, melynek az elkövetkezendőkben végére kell járnunk.

⁵⁶ A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998, I., szerk.: Tóth László, Ister 1998. 18.

⁵⁷ Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés*. Lilium Aurum, Somorja 2002. 63.

⁵⁸ Popély Gyula: *Népfogyatkozás*. Regio, Bp. 1991. 59.

⁵⁹ Vigh Károly: *A szlovákiai magyarság sorsa*. Bereményi Könyvkiadó, Bp. 51.

⁶⁰ Angyal Béla: *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez*, Lilium Aurum, Somorja, 2004. 145.

Felhasznált irodalom

1. 20. századi magyar történelem 1900-1994. Szerk.: Pölöskei-Gergely-Izsák. Budapest, 1997.
2. A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998, I., szerk.: Tóth László, Ister 1998.
3. Angyal Béla: Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez, Lilium Aurum, Somorja, 2004.
4. Angyal Béla: Érdekvédelem és önszerveződés. Lilium Aurum, Somorja, 2002.
5. Angyal Béla: Magyar szervezetek és mozgalmak Csehszlovákiában 1918-1921. Fórum Társadalomtudományi Szemle 2000/1. szám
6. Bölöny József: Magyarország kormányai 1848-1987., Akadémiai Kiadó, Bp., 1987.
7. Eszmetörténet. szerk. Dévényi Anna és Gózszy Zoltán. Kronosz, Pécs, 2017.
8. Galántai József: A Habsburg Monarchia alkonya, Kossuth, Bp., 1985.
9. Galántai József: Háború és békekötés. IKVA, Bp. 1992.
10. Galántai József: Magyarország az első világháborúban, Korona, Bp., 2001.
11. Galántai József: Trianon és a kisebbségvédelem. Maecenas, Bp., 1989.
12. Gergely Jenő: A politikai katolicizmus Magyarországon (1890-1950), Kossuth, Bp., 1977.
13. Gratz Gusztáv: A dualizmus kora I.. Magyarország története 1867-1918, Bp., 1934.
14. Horváth Zoltán: Magyar századforduló, Gondolat, Bp., 1974.
15. Jászi Oszkár: A Habsburg Monarchia felbomlása. Gondolat, Bp., 1982.
16. Komáromi Lapok, 4. évf. 9. szám
17. Lévai Attila-Somogyi Alfréd: A Szlovákiai Református Keresztény Egyház története 1918-1938. I. rész, SJE RTK, Komárom, 2015.
18. Lévai, Attila. *Honi egyháztörténet 1520-1920*. 1. vyd. Komárno: Univerzita J. Selyeho, 2015.
19. Lévai, Attila. Necelých sto rokov: dejiny Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku. In: *Cirkev v dejinách kresťanstva na Slovensku*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014, P.
20. Lévai, Attila. Pár érdekes adalék Felvidék és Erdély református kapcsolatrendszeréről a két világháború között. In: *Non videri, sed esse: Tanulmányok a 60 éves Buzogány Dezső tiszteletére*. Kolozsvár: Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2017.
21. Magyarok Csehszlovákiában 1918-1938., szerk.: Borsody István, Méri Rátó, Somorja, 2002.
22. Őrálló, Keresztény társadalmi lap, I.évf. 13. szám, 1920. április 3.
23. Popély Gyula: Ellenszélben. Kalligram, Pozsony 1995.
24. Popély Gyula: Népfogyatkozás. Regio, Bp. 1991.
25. Raffay Ernő: Trianon titkai. Bp. 1990.

26. Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés. Osiris, Bp., 2001.
27. Simon Attila: Az elfeledett aktivisták, Somorja, 2013.
28. Somogyi Alfréd: Egyházvezetőink kezdeti tapasztalatai a janus-arcú csehszlovák államhatalommal. In: Kettős kisebbségben: A Selye János Egyetem Református Teológiai Kara és Partiumi Keresztény Egyetem nemzetközi tudományos konferenciájának tanulmányai. Komárom, SJE, 2014.
29. Somogyi, Alfréd. „A memorandumok évek”: Az 1920-21. év eseményei a helyettes püspöki hivatal (Nt. Patay Károly, alsószecsei esperes-lelkész, helyettes püspök) levelezése alapján. In: *Egyház és történelem: Tanulmányok az egyház életéről és történelméről*. Szentendre: Tillinger Péter Műhelye, 2013.
30. Vigh Károly: A szlovákiai magyarság sorsa. Bereményi Könyvkiadó, Bp. 51.
31. Vigh Károly: A szlovákiai magyarság sorsa. Bereményi Könyvkiadó. Bp. 51.
32. Vladimír Jancura: Pittsburgh, máj 1918: Nenaplnenádohoda. Pravda, 2018. május 29.